

Рајко Петровић*

Институт за европске студије
Београд

ЈУГОСЛОВЕНСКО-ШПАНСКЕ ПАРАЛЕЛЕ: ИЗМЕЂУ ЗАБЛУДА И СТВАРНОСТИ

Сажетак: Предмет истраживања овог рада јесте преглед најзначајнијих сличности и разлика између Шпаније и Југославије као сложених и мултиетничких држава, а које се често у домаћој и иностраној литератури, те у јавном дискурсу, користе као два упоредива случаја. Циљ истраживања јесте да најпре укаже на важност научног приступа феномену југословенско-шпанских паралела, а потом и да објасни, уз неспорно присуство одређених сличности, битне разлике које постоје између двеју земаља. Резултати истраживања показали су да, упркос сличностима, постоје разлике које су значајно утицале на различите друштвено-политичке развоје Шпаније и Југославије кроз историју и, у коначници, на њихове различите судбине. У истраживању смо се користили историјском методом, компаративном методом и методом анализе.

Кључне речи: Југославија, Шпанија, сложене државе, сецесионизам, мултикултурализам, тероризам

* rajkopetrovic993@gmail.com

Увод

Шпанско-југословенски односи, али и паралеле између истих одувек су привлачили пажњу јавности обеју земаља. Као сложене и мултиетничке државе, које су проживеле и периоде монархије и републике, грађанског рата, али и диктатура, Шпанија и Југославија су као такве биле згодне за различите врсте поређења. Учешће југословенских добровољаца у Шпанском грађанском рату, као и непомирљиви анимозитети између Јосипа Броза Тита и Франсиска Франка (*Francisco Franco*) који су у послератном добу прерасли у прекид дипломатских односа између двеју земаља, били су додатни поводи за неретко стављање Шпаније и Југославије у исту реченицу. У самој шпанској јавности интересовање за природу и карактер југословенског државног пројекта значајно је порасло након распада истог, јер је постојао латентни страх у одређеним шпанским круговима да би се, без адекватне реформе унутрашњих политичких и економских односа, сличан сценарио могао десити и њиховој држави. Део шпанских аутора и јавности од тада па до данас, а посебно након покушаја отцепљења Каталоније 2017. године, муче питања везана за то који су то узроци довели до распада Југославије и да ли је могуће пронаћи потенцијално исте или сличне узроке за распад Шпаније у будућности. Домаћа јавност, мањим делом академска и стручна, а већим ширира, неретко је више из знатижеље и провере одређених хипотеза и законитости помно пратила сва битнија дешавања у далекој нам Шпанији, подсећајући се притом наших искустава живота у једној сложеној, федералној, мултиетничкој, али и сталним националним тензијама и сукобима центра и периферије оптерећеној држави. Иако је Шпанија и по површини (505.990 км² наспрам 255.804 км²) и по броју становника (1990. године 38,9 милиона наспрам 23,5 милиона) била значајно већа од Југославије, то није сметало да се две земље пореде и у неким неполитичким и некономским областима, попут нпр. успеха у спорту и сл. Шпанци су тадашње Југословене са толиким жаром доживљавали као своје велике фудбалске и кошаркашке ривале да су своју победу од нула према један 1977. године на београдској „Маракани“ у склопу квалификација за светско првенство називали „Београдском битком“ (*La batalla de Belgrado*).

До сада у домаћој академској заједници није написан ниједан рад који би на један пре свега научан, а потом и систематичан начин

представио све битне како сличности, тако и разлике између Југославије и Шпаније или Шпанаца и Југословена, те као такав служио као референтни оквир за даља истраживања ове тематике. У том смислу, овај рад претендује да све важне сличности и разлике између Југославије и Шпаније не само „попише“ на једном месту, већ и да укаже на степен њихове релевантности за саме политичке, економске и друге процесе који су се унутар двеју земаља одвијали, односно који се и даље одвијају у случају Шпаније.

Сличности између Југославије и Шпаније

Неколико је неоспорних сличности између Југославије и Шпаније које су релеватне у смислу конкретних историјских, политичких, идентитетских и других импликација које су из њих проистицале, те ћемо се у наредним пасусима фокусирати на њихово детектовање, а потом и образложење.

Заједнички антички корени

Прва сличност јесу заједнички антички корени два посматрана простора која су била у саставу Римске империје, те су као таква претрпела идентичне утицаје у сфери управе и администрације, војног устројства, културе, права и сл. Римљани су простор Иберијског полуострва, које су назвали Хиспанија, освајали пуних 200. година (218. г.п.н.е. – 19. г.п.н.е.), где су наишли на жесток отпор домаћег становништва (познат је херојски и жилави отпор града Нумансије у близини данашње Сорије који је сломио Сципион Емилијан Африканац (*Scipio Aemilianus Africanus*), док су територију унутрашњости Балканског полуострва са југословенском територијом као њеним средиштем, Римљани такође дуго и уз доста муке освајали од 229. г.п.н.е. до 107. г. када је цар Трајан (*Marcus Ulpius Traianus*) успео да интегрише Дакију у римски државни и управни систем. Интересантно је да је сећање унутар шпанске и југословенске елите на доба Римског царства било толико снажно да су Шпанци својој земљи насталој уједињењем краљевстава Кастиље и Арагона у 15. веку дали име Шпанија (*España*) од кога је изведено само

њихово име (*españoles*), односно политичка нација управо по римском древном називу за тај простор (*Hispania*), док је међу Јужним Словенима средином 19. века букнуо Илирски покрет као не само књижевни и еманципаторски, већ и као политички покрет који је за циљ имао уједињење свих Јужних Словена за које се користио упоредни назив Илири. Чак су и одређени великодостојници унутар Српске цркве носили титуле које су се односиле на Илирик попут патријарха Василија Бркића (1763–1765) кога су називали „патријархом сербским и света Илирика“ (Дурковић Јакшић, 2020: 39). Бројне публикације из 19. века, попут *Речника илирскога и немачкога језика* Рудолфа Веселића штампаног у Бечу 1853. године, носиле су у себи илирски префикс (Veselić, 1853). Све поменуто сведочи о важном пре свега културном и идентитетском наслеђу и утицају који је Римска империја оставила на Иберијском полуострву и централном Балкану.

Етничка сродност међу самим Шпанцима, односно Југословенима

Друга сличност тиче се преобладајуће етничке сродности унутар саме шпанске, односно југословенске популације. Иако су и Иберијским и Балканским полуострвом пролазили многи народи и сударале се различите цивилизације, културе и религије, став историјске науке, у савремено доба поткрепљен генетским истраживањима (путем тзв. генетских хаплогрупа) све више иде у правцу да се, сем Баска, остатак становништва данашње Шпаније сматра иберо–келтима (тзв. Келтибери), односно мешавином насталом стапањем придошлих Келта са староседелачким Иберима (R1b хаплогрупа) (de Bernardo Stempel, 2002: 89–93), док се у случају југословенског простора, сем Албанаца, говори о словенско–староседелачком пореклу његових данашњих житеља, односно о људима који су настали мешањем придошлих Словена са староседелачким племенима, Илирима, Трачанима и Дачанима пре свих (R1a и I2a хаплогрупе). Дакле, у једном ширем смислу већина савремених Шпанаца имају исто етничко, односно генетско порекло, баш као и већина припадника савремених јужнословенских нација (РТС, 2019).

Језичка блискост између Шпанаца, односно Југословена

Трећа сличност огледа се у језичкој блискости већине становништва на простору Шпаније, односно територији некадашње Југославије. Скоро сви становници Шпаније говоре службени кастиљански (шпански) језик, где је већини популације он матерњи језик. Унутар Шпаније, изузев Баскије и делова Наваре у којима се говори и баскијски језик (*euskera*) као језик изолат и једини преживели преромански језик на Иберијском полуострву, сви остали народи говоре неким од језика који спадају у групу иберијских романских језика – поред поменутог кастиљанског, ту су и каталонски, галицијски, валенсијански, астуријски, леонски, окситански и други. У случају многих од поменутих тешко је разазнати да ли је реч о посебним језицима или само дијалектима кастиљанског или каталонског, али то за потребе овог рада није посебно важно – суштина је да су сви ти језици и дијалекти толико сродни и да њихови говорници међусобно без већих препрека могу да комуницирају. На простору бивше Југославије доминантан језик је српски, премда се у доба Краљевине Југославије он званично називао „српско–хрватско–словеначки“, а у време социјалистичке Југославије „српскохрватски“ или „хрваткосрпски“ језик. Јасно је да не треба износити посебно аргументацију у прилог тези да су разлике између српског са једне и хрватског, босанског и црногорског са друге стране минималне¹, али свакако треба подсетити да и словеначки и македонски спадају у групу јужнословенских језика, те да сем албанског (заседна грана индоевропских језика) и мађарског (угро–финска подгрупа уралских језика) постоји било језичка истоветност, било језичка блискост већине становништва на простору некадашње Југославије.

Исламско освајање Иберијског и Балканског полуострва

Четврта сличност подразумева то да су оба посматрана простора била предмет освајања исламских завојевача током значајног дела своје историје. Арапи муслимани са северозапада Африке, познатији под

¹ Аутор овог рада уважава мишљење лингвиста који сматрају да се изворно ради о једном, српском стандардном књижевном језику.

именом Мавари, контролисали су скоро цело Иберијско полуострво или његове делове између 711. и 1492. године (доба Ал-Андалуза), оставивши током тог дугог временског развоја велики утицај на културу, религију, филозофију, архитектуру, књижевност, језик и друге аспекте друштвеног и политичког живота затеченог становништва. У то доба долази и до (најчешће насилне или под притиском) исламизације локалног хришћанског становништва које је називано морискосима (*moriscos*). Убрзо након завршетка Реконкисте, што је заједнички назив за напоре хришћана на Пиринејском полуострву да исто ослободе од исламских освајача, што се десило падом Гранаде 1492. године, морискоси су, заједно са јеврејима, насилно протерани из Шпаније. Дуготрајно присуство исламског фактора на простору данашње Шпаније снажно је утицало и на обликовање заједничког националног идентитета заснованог најпре на идентичној римокатоличкој религији, а потом и на заједничком језику и римском наслеђу, као и на уједињење свих Шпанаца под једну краљевску круну, односно у једну државу. Османско освајање Балканског полуострва, којим су биле захваћене скоро све јужнословенске територије, одвијало се у периоду од 14. до 16. века, где све до почетка 20. века неки делови бивше Југославије остају под османском влашћу. И у овом случају је, баш и као у случају Шпаније, присуство исламских завојевача оставило значајан утицај на друштвено–политичке прилике, где долази до масовног преласка локалног становништва у ислам (потурице, помаци), верске дискриминације хришћанског живља, доминације шеријатског права, као и честих устанака и сеоба становништва. Победа Србије, Црне Горе, Бугарске и Грчке над Османским царством у Првом балканском рату (1912–1913) није резултирала само протеривањем Османлија са Балкана, већ и стварањем битних услова за уједињење Јужних Словена. Интересантно је поменути да постоји и паралела у вези са деловима територије данашње Шпаније и некадашње Југославије, а који никада нису били под контролом исламског фактора. У случају Југославије то су били Хрватско Загорје, Истра и Словенија, а у случају Шпаније Астурија, Кантабрија и Баскија.

Искуства и са монархијом и са републиком

Пета сличност огледа су у томе што су и Југославија и Шпанија искусиле и период монархије и период републике као облике владавине. Шпанија је настала као монархија крајем 15. века уједињењем кастиљанске и арагонске круне, односно венчањем Исабеле Кастиљанске (*Isabel de Castilla*) и Фернанда Арагонског (*Fernando de Aragón*) и била је то непрекидно до проглашења Прве Шпанске Републике (1873–1874). Касније је република била обновљена прокламацијом Друге Шпанске Републике 1931. године, а која је трајала све до завршетка Шпанског грађанског рата 1939. године. Југославија је, тада под именом Краљевство Срба, Хрвата и Словенаца, 1918. године такође створена као монархија са династијом Карађорђевића на челу, да би 1945. године након завршетка Другог светског рата Краљевина Југославија и дефинитивно нестала са међународне сцене, јер су комунисти тада створили Демократску Федеративну Југославију која је уједно била и прва званично проглашена република на овим просторима. Овде, међутим, треба указати на неке битне разлике. Шпанске републике су настале мирним и демократским путем, док је југословенска монархија угашена недемократски, противправно и насилно путем комунистичке револуције и послератног терора. Са друге стране, шпанска република је такође угашена недемократским и насилним путем са коначном победом Франкових националиста током Шпанског грађанског рата. Док је Шпанија након слома диктатуре обновила монархију са краљем Хуаном Карлосом I од Бурдона (*Juan Carlos I de Borbón*), Савезна Република Југославија, затим Србија и Црна Гора, а потом Србија као самостална земља наставиле су и после пада комунизма да функционишу као републике.

Искуство грађанских ратова

Шеста сличност између Шпаније и Југославије, нажалост, јесте суморно искуство грађанских ратова. Шпанију су најпре током 19. века задесила три грађанска рата – Први карлистички рат (1833–1840), Други карлистички рат (1846–1849) и Трећи карлистички рат (1872–1876), а који су представљали сукобе више различитих актера по више различитих питања – сукоби око права на престо, борбу шпанског

традиционализма и национализма против надолазећег либерализма, борбу између монархиста и републиканаца, сукобе између центрифугалних и центрипеталних политичких и економских сила итд. Штавише, на јужнословенским поднебљима далеко познатији Шпански грађански рат (1936–1939) у делу шпанске јавности тог времена перципиран је као „четврти карлистички рат“, односно наставак обрачуна националиста и ултраримокатолика са либералним, републиканским, комунистичким и секуларним снагама. Југославију је грађански рат задесио најпре у периоду 1941–1945. године с обзиром да се део грађана Краљевине Југославије придружио немачким, италијанским, албанским и бугарским окупаторима, док су се и између два ослободилачка покрета (превасходно сконцентрисана унутар српског народа), четника и партизана, водили међусобни оружани обрачуни. Ова земља се, на крају, и распала у крви и пожару грађанских ратова на својој територији. По броју жртава, али и по умешаности других земаља и светској пажњи коју је привукао издваја се Шпански грађански рат са око милион погинулих и снажним геополитичким последицама које је произвео, због чега га многи сматрају „показном вежбом“ за Други светски рат.

Период диктатуре: титоизам vs франкизам

Седма сличност која везује две посматране земље јесу периоди диктатура са снажним култовима личности кроз које су оне прошле током 20. века. У Шпанији је чврстом песницом од 1939. године (у неким деловима и од 1936. године) све до своје смрти 1975. године владао „каудиљо по милости Божијој“ Франсиско Франко у периоду који је у историографији познат под термином франкизам. Франко је своју владавину темељио на снажној спрези државне власти, војске и полиције и Римокатоличке цркве, гушећи права и слободе грађана, урушавајући демократске институције и владавину права, те сузбијајући сваки вид сепаратизма и идентитетских и језичких особености (посебно у случајевима Каталоније и Баскије), републиканизма и комунизма. Каудиљов идеал била је „једна, велика и слободна Шпанија“ која почива на традиционалним породичним вредностима, јавном моралу и шпанском ултранационализму, а његово поимање Шпаније као историјски важне „силе добра“ против које су се уротиле „силе таме“ оличене у

Јеврејима, масонима и бољшевицима деловало је посебно упечатљиво и опскурно. Јосип Броз Тито, са друге, суверено је владао социјалистичком Југославијом од 1945. године до своје смрти 1980. године на дијаметрално супротним идеолошким основама – комунизму, радничком самоуправљању, антифашизму, секуларизму и лаицизму, федерализму и политици несврстаности на спољном плану. Поред саме природе, различити су били и исходи двеју диктатура – Франко је иза себе оставио монарха као кључну политичку фигуру која је спровела демократизацију и транзицију земље, стабилну економију, земљу која је умногоме била приближена Европској економској заједници и НАТО пакту и темеље за бескомпромисну борбу са терористичким сепаратистичким елементима, док је Тито уставом из 1974. године широм отворио врата распаду земље, Југославија је 1980-их већ грцала у дуговима, а сепаратистички фактори (најпре албански и хрватски) нису адекватно и благовремено сузбијани.

Кастиљанско–српске паралеле

Осма сличност тиче се кастиљанско–српских паралела у оквиру процеса настанка Југославије и Шпаније. Кастиљанцима су се почели називати становници Краљевине Кастиље која је формирана у 9. веку, а која је у савезу са Краљевством Леоном током 11. и 12. века ширила свој утицај на централном и северном делу Пиринејског полуострва, да би у 13. веку дошло до преминације кастиљанске круне. Кастиља се наметнула и као водећа сила у Реконкисти, те као кључни иницијатор уједињења са Краљевством Арагоном, а касније и са Краљевством Наваром. Иако су у оквиру уједињене Шпаније институције најпре функционисале одвојено по краљевствима, Кастиљанци су убрзо захваљујући својој снази, доминантној геостратешкој позицији, али и крсташком и војничком духу успели да обликују дух новонастале државе (Петровић, 2022а: 11). Кастиљански језик је постао доминантан и он је ширен на новоосвојене територије, док је Мадрид израстао у истинску шпанску престоницу. Сами Кастиљанци су први и у највећој мери почели да се идентификују као Шпанци, идући до те мере да им је шпански идентитет временом постао далеко битнији од кастиљанског. Кастиљански језик је такође временом назван шпанским именом и под

њим је и данас далеко познатији у свету. Укратко, Кастиља и Кастиљанци су свој целокупан идентитет, традицију, културу и језик унели у Шпанију као темеље њеног идентитета.

Срби су пре уједињења свих Јужних Словена у једну државу 1918. године једини имали две међународно признате државе – Србију и Црну Гору, као и стандардизовани књижевни језик који су још 1850. године Бечким књижевним договором представници осталих јужно-словенских народа прихватили као свој књижевни језик. Срби су, штавише, своју државност, која је спојена у једно присаједињењем Црне Горе и Српског Војводства Србији 1918. године након завршетка Првог светског рата, „преточили“ у нову државност Краљевства Срба, Хрвата и Словенаца, односно касније Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца и Краљевине Југославије. Унутар српског националног корпуса део становништва поприма и (или само) југословенски идентитет, те оно прихвата нову заставу и грб државе. Не треба трошити речи на то да су одлучујући утицај на стварање Југославије, како својим војничким победама, тако и интелектуалним, а потом и дипломатским напорима дали управо Срби, као ни на то да је на чело нове државе дошла српска династија Карађорђевића и да је њена престоница постала српска престоница Београд.

Каталонско–хрватске паралеле

Девета сличност између Шпаније и Југославије јесу каталонско–хрватске паралеле. Иако је Каталонија била само један од саставних делова Краљевства Арагон пре него што је оно ушло у састав Шпаније, Каталонци кроз своје симболе, националну свест и језик љубоморно чувају успомену на своју средњовековну историју и сматрају се, упркос постојању Арагона и данас као једног од 17 шпанских аутономних региона, легитимним наследницима тог краљевства. Каталонија је неколико пута кроз историју покушавала да прогласи независност од Шпаније у форми републике, а и када то није чинила, водила је различите политичке, економске и културне „битке“ са званичним Мадридом и као таква увек тражила равноправност и своје „поседно место“ унутар Шпаније. Такође је присутно и инсистирање на оштрим разликама између кастиљанског и каталонског језика, потреби за очувањем овог

другог и чак његовим уздизањем у ранг једног од званичних државних језика, те инсистирање на културолошким разликама, где се Каталонци представљају вреднијим, финансијски одговорнијим, култивисанијим и сл. од „примитивнијих и насилнијих“ и у новије време и „фашистичких“ Кастиљанаца, а објашњење за исто се налази у слабијем утицају Мавара на Каталонију у односу на Кастиљу, па чак и у другачијем етничком пореклу Каталонаца у односу на Кастиљанце. Приличну сличност можемо пронаћи и у случају Хрвата и Хрватске, који су увек истицали своју културну и цивилизацијску супериорност у односу на Србе и остатак Југославије, истичући своју државну самосталност до доласка Османлија у средњем веку, затим мањи културолошки траг који су исти оставили на њих, те своју припадност западној цивилизацији у односу на варварски и насилни оријентализам јужно од њих (Оцић, 2022: 9–10). Унутар саме Југославије Хрвати су се борили што за своју независност, што за што већу политичку, економску и културну аутономију стално проказујући централну власт у Београду као сувише центрипеталну, па чак и као „великосрпску“.

„Страни фактори“ – Баски и Албанци

Као десету сличност узимамо постојање посве засебних народа у Шпанији и Југославији у односу на етничко–лингвистичку већину – Баска и Албанаца. Баски су народ који се сматра староседелачким на простору северозападних Пиринеја и Бискајског залива, чак до те мере да је научна заједница све више присталица тезе да су они директни потомци кромањонаца. Имају посебан језик који смо већ поменули, а који нема никакве додирне тачке са низом варијација латинског језика насталих на Пиринејском полуострву. Кресе их и особена култура и обичаји, премда их је са остатком Шпаније увек везивала религијска истоветност, односно римокатолицизам. Баски се, дакле, од осталих становника Шпаније разликују и по етничком пореклу и по језику и сходно томе су од њих у свакодневном животу неретко доживљавани као „неразумљиви странци“. Веома слична ситуација је била са Албанцима у некадашњој Југославији. Они сами за себе тврде да су староседелачког илирског порекла, што званична наука није доказала, али је сасвим јасно да нису словенски народ, те је њихов језик несловенски и,

иако индоевропски, потпуно неразумљив словенском живљу. У сваком случају, пуна интеграција Албанаца у југословенско друштво, како у доба краљевине, тако и у време социјализма била је изазован задатак, што се најбоље видело у њиховим енергичним захтевима за омеђавање сопственог националног простора као политичке заједнице током демонстрација на Косову и Метохији 1981. године, само годину дана од смрти Јосипа Броза Тита. Интересантно је да постоје хипотезе, још увек научно непроверене, о томе да и Баски и Албанци воде порекло са Кавказа. Чињеница је, такође занимљива, да постоје и Кавкаска Албанија и Кавкаска Иберија као географски појмови чак и данас.

Сецесионистичке тенденције

Једанаеста, уједно и најчешће помињана сличност између Шпаније и Југославије јесу сецесионистичке тенденције унутар њих, а које су се у случају Југославије показале као погубне. Шпанија већ деценијама води борбу са два главна сецесионистичка покрета – баскијским, који је дуго времена имао насилну, односно терористичку форму и каталонским, који је махом оличен у мирним протестима заснованим на захтевању од шпанских власти да поштују право на самоопредељење народа и сличне демократске принципе. Поред њих, сецесионистичке тенденције присутне су и у другим шпанским регионима попут Галиције, Наваре, Валенсије, Андалузије и других, али никада њихови политички носиоци нису постали тако важни политички и друштвени фактори не само на регионалном, већ и на националном нивоу као што је то случај са каталонским и баскијским индепендистима. Каталонске власти су чак отишле толико далеко да су 1. октобра 2017. године организовале референдум о проглашењу независности тзв. Републике Каталоније на коме је 90,2% изашлих бирача (излазност је била 43%) гласало потврдно. Централна влада у Мадриду била је принуђена да активира члан 155. Устава Шпаније и привремено предузме управу над каталонским регионом (Петровић, 2020: 116). Иако су се, како захваљујући брзој реакцији шпанских власти и јединству између шпанских владајућих и опозиционих партија, тако и подршци из западних центара моћи ствари довеле под контролу, каталонске сецесионистичке партије и даље имају већину у регионалном парламенту и не одустају

од сепарације од Шпаније. Ни каталонски ни баскијски сецесионизам нису појаве новијег доба, нити се њихов настанак може стриктно везивати за успостављање франкистичког режима 1939. године који је затварао сваки вид баскијске, односно каталонске посебности. Оба народа су кроз историју тежила да стекну било широк степен аутономије унутар Шпаније (кроз федерализацију или конфедерализацију земље), било пуну независност. Каталонски сецесионизам има корене још у покушају Пау Клариса (*Pau Claris*) да прогласи тзв. Републику Каталонију 1641. године, а исто су покушали и Балдомер Лостау (*Baldomer Lostau*) 1873. године, Франсеск Масија (*Francesc Macià*) 1931. године и Љуис Компањс (*Lluís Companys*) 1934. године (Петровић, 2021: 76–78). Баскијски национализам, а потом и његове аспирације да уједини све баскијске историјске провинције у једну независну државу (*Euskal Herria*) обликовао је Сабино Арана (*Sabino Arana*) који је 1895. године основао Баскијску националистичку партију (Петровић, 2018: 194).

Југославија је још од свог настанка била оптерећена сецесионистичким тенденцијама. Хрватски политички прваци су већ 1920–их година захтевали аутономију унутар Југославије, а потом отворено заговарали и раздруживање кроз стварање независних националних држава. Споразумом Цветковић–Мачек из 1939. године настала је Бановина Хрватска, да би априла 1941. као немачки сателит била проглашена усташка тзв. Независна Држава Хрватска. Хрвати су и током вишедеценијског постојања социјалистичке Југославије били најгласнији заговорници распада државе по републичким шавовима. Још 1971. године током „Хрватског пролећа“ тзв. Масовни покрет је покушао да се избори за независност тадашње Социјалистичке Републике Хрватске, али су та настојања угушена од стране централне комунистичке власти. Албанци на Косову и Метохији су своје сецесионистичке аспирације показали још током демонстрација 1981. године, а почетком 1990–их година сецесионизми су, у новонасталим условима глобалних политичких промена након пада Берлинског зида и пораза Совјетског Савеза у Хладном рату, Југославију у коначници и развалили. Најпре је Словенија након тзв. Десетодневног рата прогласила независност 1991. године, а исте године то чини и Хрватска у којој одмах потом избија и грађански рат. Муслимански и хрватски политички прваци су независност Босне и Херцеговине прогласили 1992. године, што такође доводи до крвавог грађанског рата у овој бившој југословенској републици. Косметски

Албанци су 1998/99 године покушали да насилно одвоје јужну српску покрајину од државе Србије, али су најпре војном интервенцијом српске војске и полиције, а потом и Резолуцијом 1244 Савета безбедности Уједињених нација такве амбиције спречене. Црна Гора је, након вишегодишње кампање за отцепљење од државне заједнице са Србијом, то коначно учинила на крајње сумњивом референдуму одржаном 21. маја 2006. године на коме је 55,5% изашлих гласало за отцепљење. Албански сепаратисти су кроз гласање у њиховом парламенту у Приштини противправно и унилатерално 17. фебруара прогласили независност тзв. Косова, за шта су добили подршку од већине земаља колективног Запада. Управо овде треба истаћи битну разлику која је вероватно и пресудно утицала на то да Југославија нестане са политичке мапе Европе, а Шпанија опстане, а то је став Сједињених Америчких Држава и осталих западних сила по тим питањима. Такав однос западних центара моћи према српском фактору (као некадашњем стожеру Југославије), препун двоструких аршина, присутан је и данас, где се фаворизује комадање Србије кроз признање тзв. косовске независности, а дефаворизује нпр. комадање Босне и Херцеговине кроз спречавање отцепљења Републике Српске (Петровић, 2022б: 115–118).

Тероризам

Као последњу, дванаесту сличност између Шпаније и Југославије издвојили смо присуство терористичких организација на њиховим територијама које су имале идентичне тенденције – разбијање државе. У Шпанији је деценијама деловала чувена баскијска терористичка организација Баскијска отаџбина и слобода (*Euskadi Ta Askatasuna*), познатија под скраћеницом ЕТА. Настала је 1959. године и деловала је све до 2011. године, када је положила оружје, односно до 2018. године када је самоиницијативно у потпуности угашена. Одговорна је за убиство 840, рањавање 2.500 и киднаповање 80 људи, не либећи се да као мете одреди не само војнике, полицајце и политичаре, већ и цивиле. Њен идеал било је успостављање марксистичке независне Баскије (уједињене четири провинције у Шпанији и три у Француској), а као главно средство застрашивања власти и грађана користила је бомбашке нападе, отмице и мучења (Петровић, 2022в: 88–91).

У доба Краљевине Југославије ВМРО² и усташки покрет³ деловали су здружено на разбијању исте, те су 9. октобра 1934. године извршили атентат на југословенског краља Александра I Карађорђевића. Усташки покрет је, као такав, успео да створи клеронацистичку државу и да своје терористичке активности устроји као „државне“ и „законите“. Свакако да је највећи терористички изазов за послератну Југославију, додуше за ону „трећу“ односно „скраћену“, представљала тзв. Ослободилачка војска Косова, познатија под скраћеницом ОВК. Реч је о албанској терористичкој организацији основаној 1994. године на простору јужне српске покрајине, а која је од 1997. до 1999. године интензивно деловала на разбијању суверенитета и територијалног интегритета Савезне Републике Југославије као међународно признате државе. Одговорна је за убиства на стотине српских, али и њој непослушних албанских цивила, киднаповања, мучења и етничка чишћења српског и неалбанског живља на простору Косова и Метохије. Разлика између ЕТА-е и ОВК је поново везана за западни међународни фактор који је прву посматрао као терористичку и као такву неприхватљиву, док је другу најпре третирао као такође терористичку, али убрзо, сходно њиховим интересима на Балкану, њени припадници постају за западне силе „борци за слободу“ (Петровић, 2022в: 96).

Разлике између Југославије и Шпаније

Између Шпаније и Југославије, сасвим разумљиво, постоје и бројне разлике од којих смо издвојили оне најбитније како бисмо објаснили због чега су две државе имале различите развојне путеве током прошлости и, у коначници, различите судбине.

Време настанка

Прва велика разлика између Југославије и Шпаније тиче се времена њиховог настанка. Не постоји сагласност међу историчарима у вези

² Унутрашња македонска револуционарна организација

³ Званични назив био је Усташа – Хрватски револуционарни покрет

тога која је тачна година настанка Шпаније као државе, али су сви сагласни да то није било касније од раног 16. века. Неки историчари настанак Шпаније везују за 1469. годину када је склопљен брак између Исабеле Кастиљанске и Фернанда Арагонског, односно када долази до уједињења краљевстава Кастиље и Арагона. Други њен настанак виде у завршетку Реконкисте, односно у 1492. години када је дошло до пада Гранаде, последњег маварског упоришта на Пиринејском полуострву. Постоји и треће тумачење, према коме је освајање Краљевства Наваре од стране Кастиље 1521. године истински почетак Шпаније какву данас познајемо. Неретко се воде и дебате око тога када је рођена шпанска нација – неки аутори иду толико далеко тврдећи да је она настала тек у време Шпанског рата за независност (1808–1814) вођеног против француских окупационих снага, али овакве ставове ипак сматрамо претереним. Нација каквом је данас познајемо јесте конструкт краја 18. века, али је немогуће говорити о одсуству осећаја политичког заједништва и идентификације међу Шпанцима још раније током новог века.

Југославија је настала прихватањем захтева Народног већа Словенаца, Хрвата и Срба од стране регента Александра Карађорђевића 1. децембра 1918. године да се делови бивше Аустроугарске насељени Јужним Словенима прикључе Краљевини Србији (у њен састав су већ претходно ушле Црна Гора, Срем, Барања, Бачка и Банат). Идеја о уједињењу Јужних Словена у једну државу постојала је и раније, била је артикулисана кроз ставове бројних аутора током 19. века, али је реализована тек након завршетка Првог светског рата 1918. године. Додуше, само име Југославија новостворена држава понела је тек 1930. године, а у формално правном смислу Југословени као нација признати су тек на попису становништва социјалистичке Југославије 1961. године. У сваком случају, огромна је разлика у времену настанка двеју земаља. Док се југословенска идеја тек развијала током 19. века Шпанија је увелико постојала не само као држава, већ и као једна од водећих глобалних сила или обрнуто, у време када је Шпанија настајала као држава крајем 15. века, већ до средине 16. века практично све јужнословенске територије биле су под контролом Османског царства. У време када се Шпанија борила да сачува своје колоније широм света, јужнословенски народи су се борили за ослобођење и радили на својој политичкој и културној еманципацији. Све то је оставило значајне последице по

државну и националну свест унутар Шпаније, односно Југославије, те битно условило разлике међу њима.

Дужина трајања

Друга разлика проистиче из прве и тиче се дужине трајања двеју држава. Ако узмемо да Шпанија постоји од дефинитивног освајања Краљевства Наваре од стране шпанске круне, дакле од 1521. године, онда та земља 2023. године прославља 502 године свог постојања. Са друге стране, Југославија је постојала у два наврата – од 1918. до 1941. године и од 1945. до 1991. године. Свеукупно, дакле, 69 година, што је за око 7 пута краће него што постоји Шпанија. Овај податак није ни мало безазлен, јер толики векови постојања Шпаније као државе утицали су на постепено формирање осећаја заједничке свести и националне припадности њених грађана и дали довољно времена за изградњу стабилних и дуготрајних институција власти. Са друге стране, данас преовлађује утисак да је Југославија можда и била племенита идеја заснована на политичком обједињавању народа блиских по језику и пореклу, али да ти народи нису били спремни за реализацију такве идеје. Разлике између јужнословенских народа, а које су се тичале разлика у државотворности, праву, политичкој култури и сл. и које су биле последица вишевековне раздвојености истих неминовно су морале довести до оштрих политичких разлика унутар новостворене државе. Колико је Југославија била нестабилна говори податак да се, чим је дошло до значајнијих промена на међународном нивоу, она практично распа-ла сама од себе (тзв. имплозија). Дужина трајања двеју посматраних земаља неминовно је утицала и на формирање, а потом и снагу и виталност шпанског, односно југословенског идентитета. Данас већина грађана Шпаније у свим њеним аутономним заједницама (укључујући, дакле, и Баскију и Каталонију) има дуални идентитет, односно осећа се и Шпанцима и припадницима своје регије (или националности), премда је и тамо мали број оних који се осећају искључиво Шпанцима (Centro de Investigaciones Sociológicas, 2016). Са друге стране, нити чисто југословенски нити дуални југословенски идентитет никада се није у значајнијој мери развио. Југословена је на попису становништва СФРЈ 1981. године било 1.300.000 (што је било 5,8% укупног југословенског

становништва), да би на попису 1991. године уочи распада земље њихов број пао на 710.000, односно за дупло (Isailović, 2011). Идентитетска разлика у том смислу је јасна – бити Шпанац у Шпанији је готово па правило, бити Југословен у Југославији је био изузетак.

Географски положај

Трећа битна разлика између Шпаније и Југославије проистиче из њихових прилично различитих географских положаја, а који су битно утицали на њихове различите историјске, политичке, културне, верске и друге развоје. Шпанија је смештена на Пиринејском полуострву заузимајући око 85% његове територије и имајући притом само два велика суседа – Португалију на западу и Француску на североистоку (Андора је патуљаста држава без могућности утицаја на Шпанију, док је Гибралтар и даље предмет спора између Шпаније и Уједињеног Краљевства). Пиринејско полуострво је најзападнији континентални део Европе, представља природну везу исте са Африком⁴ и подједнако је оријентисано и ка Средоземљу и ка Атлантику. У том смислу, Шпанија је, у складу са својом географском судбином, била предодређена да претрпи битан утицај са севера Африке, али и да буде земља која је открила нове америчке континенте. Њен географски положај неупитно јој је дао комфор да избегне учешће у Другом светском рату, што је имало позитиван утицај на очување тамошње инфраструктуре и живља, посебно након застрашујуће крвавог Шпанског грађанског рата.

Југославија је, са друге стране, смештена на Балканском полуострву, још од најраније историје схваћеном као „вериге света“ (*Catena Mundi*), односно месту које је незаобилазно на путу између Европе и Блиског истока и које је простор на коме се већ хиљадама година укрштају различити народи, културе, цивилизације, царства, језици и, наравно, религије. Довољно је поменути да се на Балканском полуострву додирују три велике светске религије – римокатолицизам, православље и ислам. Такође, битно је рећи да Балканско полуострво природна веза између Јадранског и Црног мора. У складу са тим, било је јасно да

4 Кроз историју је било и хиспанофобних мислилаца, попут Доминика Дуфор де Прадта (*Dominique-Georges-Frédéric Dufour de Pradt*), који су тврдили да „Африка почиње на Пиринејима“, указујући тако на неевропски културолошки карактер Пиринејског полуострва.

југословенске територије ни у ком случају нису могле избећи два светска рата, те да су претрпеле мноштво различитих утицаја током историје. Иако је Пиринејско полуострво боље позиционирано у контексту евроатлантских глобалних веза, Балканско полуострво и даље остаје један од кључних геополитичких простора на европској, односно евроазијској равни.

Религија

Четврта, свакако једна од кључних разлика између Шпаније и Југославије јесте верски састав истих. Шпанија је, баш као и данас, током протеклих неколико векова била не само већински римокатоличка земља, већ и један од носећих стубова ове гране хришћанства. Сама чињеница да је Шпанија настала након склапања брака између Исабеле Кастиљанске и Фернанда Арагонског, познатих под именом „католички краљеви” (*Reyes Católicos*), довољно илуструје дубоко римокатоличку природу те земље. Реконкиста коју смо већ помињали била је изразито верски мотивисана и имала је за циљ не само ослобођење свих Шпанца римокатолика од Мавара, већ и од домаћих муслимана чије протеривање је коначно завршено у доба владавине краљ Филипа III (*Felipe III*) од 1609. до 1616. године. Још 1492. године католички краљеви су протерали шпанске јевреје, познатије под именом Сефарди. Католички краљеви заслужни су и за оснивање чувене Шпанске инквизиције 1478. године која је за циљ имала „заштиту вере“. Шпанија је, дакле, већ до почетка 17. века у верском смислу постала хомогена римокатоличка целина. Захваљујући својој експанзији у време великих географских открића Шпанија је уједно ширила и римокатолицизам, захваљујући чему је данас ова религија доминантна на широком простору Латинске Америке, али и у деловима Африке и Азије. Данас се око 69% Шпанца изјашњавају као римокатолици, што је више последица пораста броја атеиста и агностика неголи присуства других цркава и верских заједница на њеном тлу које не броје више од 3% заједно (Петровић, 2022а: 107).

Југославија је била све само не верски хомогена земља. Иако је у време социјалистичке Југославије дошло до оштрог одвајања државног и црквеног, па чак и до вулгарне атеизације и богоборста чијим ударима је посебно била изложена Српска православна црква, религије можда

нису играле кључну политичку улогу, али су и даље имале огроман друштвени утицај и биле део посебних националних идентитета. Довољно је поменути чињеницу да се током пописа становништва 1971. године јавља категорија „Муслимани“ као национална одредница за грађане исламске вероисповести словенског етничког порекла, што је јединствен случај такве врсте у светској историји. Још у време Краљевине Југославије вођени су и верски пописи становништва, па је тако према попису из 1931. године у њој било 49% православаца, 37% римокатолика и 11% муслимана. Верских пописа у социјалистичкој Југославији није било, али се како у ратним 1990-их, тако и после њих показало да верска опредељеност становништва није ишчезла и да је и даље била један од стубова појединих националних идентитета (православље српског, римокатолицизам хрватског, ислам бошњачког итд.). Тако се према попису из 2011. године 85% грађана Србије изјаснило да су православне вероисповести, према попису становништва из 2021. године 79% становника Хрватске су римокатолици, према попису становништва у Босни и Херцеговини 51% њених грађани су исламске вероисповести, 31% православне, а 15% римокатоличке. Ни у осталим бившим југословенским републикама није другачија ситуација – у Словенији се 2002. године 58% грађана изјаснило као римокатолици, у Црној Гори 2011. године било је 72% православних, док је према проценама из 2002. године у Северној Македонији било око 65% грађана православне, а 33% исламске вероисповести. Религија на југословенским просторима никада није била ствар приватности, па чак ни само ствар друштвеног живота, већ је имала и огроман политички утицај, чак толики да је имала директни утицај на стварање појединих политичких нација попут бошњачке и хрватске или пак на очување српске националне свести током периода османске и аустроугарске окупације.

Колонијализам

Пета разлика између Шпаније и Југославије је такође важна и тиче се феномена колонијализма. Шпанија је била једна од првих европских колонијалних сила, земља која је вековима контролисала широк простор од Калифорније и Колорада на северу до Патагоније и Арауканије на југу америчких континената, затим делове западне и северозападне

Африке, те нека од пацифичких острва на Далеком истоку попут Филипина. Њена империјална моћ била је вишевековна – од 1492. године када је Кристофер Колумбо открио Америку па до 1898. године када се Шпанија, након пораза у Шпанско–америчком рату, повукла са Кубе, Филипина и Гвама. Треба истаћи да се Шпанија жестоко (али неуспешно) противила напорима својих колонија да постану независне у 19. веку, али и да је земље које је делом или у потпуности контролисала попут Марока и Екваторијалне Гвинеје признала као независне тек 1956, односно 1968. године. Шпанија је, међутим, задржала своје две ексклаве на средоземној обали северне Африке, Сеуту и Мелиљу, окружене мароканском територијом, за које званични Рабат и данас тврди да су му неправедно отете и да су рецидив шпанског колонијализма. Сама Шпанија има сличне проблеме са Гибралтаром, најјужнијом и стратешки најважнијом тачком Пиринејског полуострва где се уским мореузом спајају Атлантски океан и Средоземно море, на који полаже право, а који Уједињено Краљевство сматра својом прекоморском територијом.

Југословенски простор је, сасвом супротно, био објекат једне врсте колонизације од стране Османског царства са југа и Хабзбуршке монархије, односно Аустроугарске са севера. Ниједан јужнословенски народ нема искуство израбљивања других народа, њихових природних ресурса и уништавања њиховог културног и историјског наслеђа на начин на који је то чинила Шпанска империја. Штавише, социјалистичка Југославија је, као део Покрета несврстаних, давала изричиту подршку процесу деколонијализације након Другог светског рата, развијајући притом политичке, економске, културне и научне везе са новонасталим земљама Африке и Азије.

Цивилизацијска припадност

Шеста, изузетно битна разлика између Шпаније и Југославије је њихова цивилизацијска припадност. Шпанија је пар екселанс земља западне цивилизације већ два миленијума. Њен језик је латинских корена, њено право је изданак римског, њена доминантна религија је римокатолицизам, а сама Шпанија је својим географским открићима и колонијалним ширењем дала огроман допринос ширењу западних

цивилизацијских и културних вредности. Ни данас нема дилеме којој цивилизацији Шпанија, као земља чланица Европске уније и НАТО пакта, припада. Ни амерички политиколог Семјуел Хантингтон (*Samuel Huntington*), аутор чувене студије *Сукоб цивилизација* није имао дилему да Шпанија припада западној цивилизацији. Ситуација је битно другачија када је реч о југословенском простору. Поменути Хантингтон је линију која дели западну од православне цивилизације видео у правцу Дунав–Сава–Велебит; дакле, Словенија и Хрватска су по њему део западне, а остале бивше југословенске републике део православне цивилизације. Овде, наравно, треба нагласити да је и исламска цивилизација и те како присутна на југословенским просторима. Она није доминантна као некада у време врхунца моћи Османског царства, али је изузетно утицајна и данас на простору Босне и Херцеговине, Косова и Метохије, али и деловима Црне Горе и Србије (тзв. Санџак, тзв. Прешевска долина). Простор некадашње Југославије, дакле, један је од ретких на свету на коме се могу пронаћи снажни утицаји западне, православне и исламске цивилизације. То се најбоље види у појединим деловима Босне и Херцеговине, где није реткост у једном граду пронаћи римокатоличку, православну и исламску богомољу. Цивилизацијске разлике унутар југословенског простора, упркос блиском етничком пореклу и језицима, те сличном менталном склопу њеног становништва (тзв. балкански менталитет), произвеле су не само разлике у погледу верске и националне припадности, већ и у ширим погледима на свет, конструкцији пријатеља–непријатеља у међународним односима, сврставању током глобалних сукоба и сл.

Позиција током два светска рата

Седма разлика, такође нимало безазлена разлика, тиче се места и улоге Шпаније и Југославије током два светска рата, најшира и најразорнија конфликта која историја човечанства познаје. Шпанија није учествовала ни у једном од светских ратова, што ју је сачувало од значајних људских и материјалних губитака. Овде је поново дошла до изражаја битна разлика у географском положају, с обзиром да је Пиринејско полуострво својим значајнијим делом могло остати изван тешких борби, док са Балканским полуострвом то никако није био случај.

Атентат на аустроугарског престолонаследника и надвојводу Франца Фердинанда (*Franz Ferdinand*) који је 28. јуна 1914. године починио Гаврило Принцип био је повод за почетак Првог светског рата у коме је Србија играла изузетно важну улогу на страни Савезника, односно победничке коалиције. Довољно је поменути да је победа српске војске у Церској бици била прва победа на Савезничкој страни током рата, као и да је српска војска играла кључну улогу у пробоју Солунског фронта, једној од најважнијих савезничких операција током целог рата. Други светски рат донео је такође страховите људске жртве и разарања на простору Југославије, пре свега када је реч о српском народу који је преживео вишеструки геноцид. Међунационални сукоби унутар саме Југославије током Другог светског рата створили су непремостиве поделе међу њеним грађанима, те били једна од важнијих подлога за сукобе 1990-их. Поново је српски народ пре свих, кроз своја два антифашистичка покрета (четнички и партизански) дао огроман допринос најпре у релаксирању Источног фронта, а потом и свеукупној победи над нацизмом и фашизмом. Колику срећу је Шпанија имала неучествујући у два светска рата најбоље говоре следећи подаци. Србија је у Првом светском рату изгубила преко милион становника (скоро 1/3 укупног становништва), од чега је страдало око 60% мушког живља. Исто толико становника као резултат сукоба током Другог светског рата изгубила је цела Југославија према званичним подацима, али незванични подаци говоре о готово двоструко већем броју убијених. Процењује се да је ратна штета почињена само од стране Немачке током Првог светског рата на територији Србије износила скоро 4 милијарди марака у злату, а након Другог светског рата југословенска страна је од Немачке добила индустријска постројења и опрему у вредности од око 36 милиона долара, што је промил процењене штете коју је ова земља починила на нашим просторима (Дугалић, 2011).

Позиција током Хладног рата

Осма разлика тиче се позиције двеју земаља током периода Хладног рата (1947–1991) године. Шпанија је током истог била де факто део коалиције западних сила, с обзиром да је Франсиско Франко, како би осигурао подршку истих зарад опстанка на власти, дозволио истима да

изграде своје војне базе на шпанској територији и тако преузму стратешку контролу над западном капијом Средоземља. Шпанија је део НАТО пакта постала тек неколико година након Франкове смрти, тачније 1982. године, да би касније учествовала у његовим интервенцијама зарад „очувања демократије и људских права“ широм света, укључујући ту и бомбардовање Савезне Републике Југославије 1999. године. Југославија је, са друге стране, иако социјалистичка земља, рекла „не“ Совјетском Савезу већ 1948. године и кренула путем несврстаности током Хладног рата. То, међутим, није променило перцепцију исте као социјалистичке, односно нелибералне и антидемократске у очима западних сила које су, одмах по паду Берлинског зида, односно након уједињења две Немачке и колапса Варшавског пакта, битно утицале на распарчавање саме Југославије, те је на крају, као што смо поменули, и бомбардовале. Дакле, Шпанија се нашла на страни земаља победница Хладног рата, док се Југославија, ма колико покушавала да остане неутрална, нашла на страни поражених земаља источног комунистичког блока.

Таласи демократизације

Девета разлика између Шпаније и Југославије подразумева њихове разлике по питању временског периода у коме су закорачиле у процес демократизације. У случају Шпаније, демократизација је започета већ 1975. након смрти Франсиска Франка, потврђена је и уобличена усвајањем новог демократског устава ове земље 1978. године, те је окончана њеним пријемом у Европску унију 1986. године. У том смислу, Семјуел Хантингтон правилно смешта Шпанију у земље обухваћене тзв. трећим таласом демократизације који се збио од 1974. до 1990. године и који је подразумевао прелаз око 30 земаља из недемократских у демократске политичке системе (Huntington, 2004). Југославија је спадала у земље које су део тзв. четвртог таласа демократизације, односно међу бивше комунистичке (социјалистичке) државе које су након пада Берлинског зида кренуле путем „посткомунистичке демократизације“, где су ти процеси заправо више били бледе сенке оних истинских демократских за запада или југа Европе (Симић, 2019: 151). Она је дочекала као целовита држава своје прве вишестраначке изборе 1990. године, али на њима побеђују националне политичке партије, односно лидери

којима је превасходни интерес било задовољење етнонационалних потреба свог бирачког тела неголи демократизација Југославије, изградња правне државе, слободе медија и сл. Свакако да је то био помак у односу на тоталитарни титоистички режим, али ни после грађанских ратова бивше југословенске републике нису показале задовољавајући напредак када је реч о њиховим демократским квалитетима. Словенија је постала чланица Европске уније (чије чланице се нужно сматрају квалитетно уређеним демократијама) током великог ширења (*Big Bang enlargement*) 2004. године, Хрватска је то постала девет година касније, док се остале бивше југословенске републике налазе на и више него неизвесном путу за добијање пуноправног чланства у Европској унији.

Федерализам vs регионализам

Коначно, ту је и десета разлика између Југославије и Шпаније, а у вези са њиховим обликом државног уређења. Шпанија је током франкистичке диктатуре била строго унитарна и централизована држава која није дозвољавала ни помисао о регионализацији, а камоли федерализацији или конфедерализацији земље. Након слома франкизма, Шпанија је постала „држава аутономних заједница“, односно у суштини регионална држава као прелазна форма између унитарне и федералне. Шпански уставотворци су на тај начин зауздали сецесионистичке тенденције, спречили распад државе, а истовремено дали (у већој или мањој мери) аутономију својим историјским покрајинама. Иако је Шпанија у време Прве и Друге Републике била де факто федерација, те је након колапса Франкове диктатуре било говора и о успостављању „Треће Шпанске Републике“, преовладала је свест да би федерализација Шпаније само продубила постојеће анимозитете унутар ње, те омела неопходну демократизацију и евроатлантизацију земље. Тако су Уставом из 1978. године створени аутономни региони (*comunidades autónomas*), махом по историјским критеријумима, а који су добили своје владе, скупштине и бројне друге институције регионалне власти, али јединство државе, у смислу неповредивости шпанског државног суверенитета и територијалног интегритета, није доведено у питање. Исто важи и за шпанску нацију, према је признато постојање и одређених „историјских националности“ (*nacionalidades históricas*) у

оквиру ње (нешто попут народности у социјалистичкој Југославији) – каталонске, баскијске, галиицјске и андалужанске. Треба подсетити и на то да је Франкова Шпанија, упркос својој ауторитарној матрици, била земља са дводомним парламентом у коме је други дом служио као облик социјално–економског представништва (Гајић и Илић, 2019: 92).

Краљевина Југославија (Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца) је, у време када је била и уставна и апсолутна монархија, била подељена на бановине, њих девет, које су биле облици децентрализације управе и неке врсте региона. Оне су биле креиране по историјским и територијалним критеријумима, а не националним, те су биле у функцији јачања заједништва у Југославији, а не дробљења њене унутрашње политичке моћи. Стварање Бановине Хрватске 1939. године, као бановине настале са циљем да хрватски народ има територијално омеђену целину, само је додатно продубило ионако пољуљане међунационалне односе унутар Краљевине Југославије. Када је реч о социјалистичкој Југославији, сами њени официјелни називи (Демократска Федеративна Југославија, Федеративна Народна Република Југославија, Социјалистичка Федеративна Република Југославија) јасно говоре да је ту било реч о федерацији. Оно што треба истаћи јесте да је југословенски послератни федерализам био заснован на националним критеријумима, односно вођен идејом стварања националних република као федералних јединица (са изузетком Босне и Херцеговине). Југословенска нација на почетку званично није ни постојала, већ су државу чинили народи и народности (политички коректан назив за националне мањине). „Друга Југославија“ је од свог настанка па све до распада ишла путем слабљења централне власти, односно јачања републичких овлашћења, уз неретко примењивану паролу „слаба Србија, јака Југославија“. Посебно индикативан у том смислу био је њен Устав из 1974. године према коме су народи имали право на самоопредељење, а који је, уз разне и крајње контроверзне интерпретације, и послужио као оправдање за сецесију најпре Словеније, а потом и Хрватске, Македоније и Босне и Херцеговине. Дакле, Шпанија је током 20. века прошла трновит пут од федерације, преко унитарне до регионалне државе и као таква је опстала, док је Југославија превалила још тежи пут од унитарне, преко регионалне до федералне државе, да би се на крају распала.

Закључак

Основано је тврдити да има смисла поредити Шпанију и Југославију као две сложене и мултиетничке земље у којима су међунационалне тензије и нерешена идентитетска и друга питања политичке и економске природе која из њих проистичу увек играла важну улогу. Такође је, као што смо у овом раду и аргументовали, сасвим исправно тврдити да је могуће повући неке оправдане паралеле између Шпаније и Југославије – заједничке античке корене, етничку сродност већине њихових грађана, као и језичку блискост већине истих, затим последице исламског освајања, искуства са монархијом и републиком, периоди грађанских ратова, периоди диктатура, кастиљанско–српске паралеле, каталонско–хрватске паралеле, „страни фактори“ унутар обе земље, сецесионистичке тенденције њихових појединих делова и присуство тероризма. Исто тако, несумњиво је постојање и значајних разлика између Шпаније и Југославије – време настанка, дужина трајања, географски положај, религија, затим шпански колонијализам насупротив југословенском деколонијализму, цивилизацијска припадност, позиција двеју земаља током два светска рата, позиција двеју земаља током Хладног рата, обухваћеност различитим таласима демократизације, те југословенско федералистичко наспрам шпанског регионалног искуства.

Сматрамо да однос у погледу броја сличности и разлика није меродаван за коначну оцену о томе да ли су југословенски и шпански случајеви упоредиви, односно у већој или мањој мери истоветни, колико су то сами квалитети, односно релеватност тих сличности и разлика. Заједнички антички корени, етничка сродност и језичка блискост већине грађана двеју држава јесу важни, али нису пресудно битни фактори који су утицали на то да Шпанија и Југославија буду хомогеније земље. Исламско освајање шпанских и јужнословенских простора оставило је различите последице, јер је ислам, за разлику од Пиринејског полуострва са кога је у потпуности протеран, остао присутан на Балкану и представља релевантан не само верски, већ и друштвени и политички чинилац. Искуства са грађанским ратовима, затим искуства и са републиком и са монархијом као обликом владавине, те периоди диктатура јесу ствари које додатно повезују историјска искуства Шпаније и Југославије, али таква искуства је могуће наћи и у другим европским земљама попут Грчке, Португалије, Француске и

Немачке. Кастиљанско–српске, као и каталонско–хрватске паралеле јесу у доброј мери оправдане, али и унутар њих можемо, уколико бисмо их подробније анализирали, пронаћи и значајне разлике (далеко већа идентификација Кастиљанаца са шпанским идентитетом у односу на идентификацију Срба са југословенским идентитетом, конверзија назива кастиљанског језика у шпански језик, али и не и српског (српскохрватског) у југословенски, далеко већи значај Хрвата од Каталонаца за интересе Ватикана итд.). Баски и Албанци су имали сличне позиције унутар Шпаније, односно Југославије, али и међу њима као „страним факторима“ у тим земљама има значајних разлика – Баски немају своју матичну земљу, а Албанци имају Албанију, Баски су већином римокатолици, док су Албанци уопштено узевши подељени на 70% муслимана, 20% римокатолика и 10% православаца, стварање независне баскијске државе никада није погодновало великим силама, док је Албанија створена директно уз помоћ великих сила итд. Коначно, тероризам и сецесионизам јесу битне ствари које повезују шпанско и југословенско искуство, али и овде постоје битне разлике, посебно када је реч о подршци великих сила истима. Западни центри моћи увек су имали интерес у очувању јединствене Шпаније, док је распарчавање Југославије, односно Србије и српског националног бића била и остала њихова доминантна стратегија на простору Балкана. О томе довољно сведочи пример „Декларације о Југославији“ из августа 1991. године којом је Европска економска заједница напоменула да се границе Хрватске не смеју мењати силом, што значи да је она још тада признала ову бившу југословенску републику као формираног субјекта међународног права (Pavlović, 2022: 8).

Разлике између Шпаније и Југославије можемо поделити на мање битне и оне значајне. Мање битне тичу се позиције двеју земаља током светских ратова и током Хладног рата, обухваћености различитим таласима демократизације, разлика у искуству са облицима територијалне организације власти, те разлика у погледу географског положаја. Оне битније јесу време настанка, дужина трајања, религија, колонијално и деколонијално (тј. антиколонијално) искуство и цивилизацијска припадност. Ове последње, сматрамо, битно су утицале на различите историјско–политичке развоје Шпаније и Југославије, те на, у коначници, њихове различите судбине. Шпанија је настала далеко раније, имала је векове искуства различитих модела унутрашње

интеграције и решавања проблема сецесионизама различитих врста, била је током нововековне и савремене историје увек једноверна, била је једна од најмоћнијих колонијалних сила у историји света и један од стубова западне цивилизације. Са друге стране, Југославија је настала почетком 20. века у време када су модерне европске националне државе увелико биле формиране, она је упоредо морала да изграђује институције новонастале државе и дух њеног заједништва и да се бори против сецесионистичких тенденција унутар ње, јужнословенски простори су током краја средњег и већег дела новог века биле објекти својеврсне колонизације од стране Османског царства и Аустроугарске (Хабзбуршке монархије), социјалистичка Југославија је у периоду након Другог светског рата била жестоки заговорник деколонизације земаља Африке и Азије, те је у погледу цивилизацијске припадности увек била растргнута између православне, западне и исламске цивилизације. Закључно, сматрамо да су разлике између Шпаније и Југославије биле дитније и утицајније од њихових сличности, али и да је сасвим основано повлачити одређене паралеле између истих из историјског, социолошког и политиколошког угла.

Литература

- Centro de Investigaciones Sociológicas. (2016): "Sentimiento nacionalista por CCAA", Estudio 3141, Mayo 2016.
- de Bernardo Stempel, Patrizia. (2002): "Centro y áreas laterales: formación del celtibérico sobre el fondo del celta peninsular hispano", *Palaeohispanica*, 2 (2002), págs. 89–132.
- Hantington, Semjuel P. (2004): *Treći talas: demokratizacija na kraju dvadesetog veka*, Stubovi kulture, Beograd.
- Isailović, Neven. (2011): „Ko su (bili) Jugosloveni”, *Peščanik*, 29/09/2011, <https://pescanik.net/ko-su-bili-jugosloveni/>.
- Pavlović, Jovica. (2022): *Primena etike secesije u proceni opravdanosti zahteva za otcepljenjem u Istočnoj i Jugoistočnoj Evropi*, Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Fakultet političkih nauka, Beograd.
- Veselić, Rudolf V. (1853): *Rečnik ilirskoga i nemačkoga jezika*, Beč.
- Гајић, Александар Саша и Илић, Душан. (2019): „Да ли бикамерализам има будућност искључиво у недемократским политичким системима?“, *Култура њолиса*, год. XVI (2019), бр. 40, стр. 89–100.
- Дугалић, Верољуб. (2011): *Рајне шпаније и рејарације*, Удружене банака Србије, Београд.
- Дурковић Јакшић, Љубомир. (2020): *Чије су свеџиње у Црној Гори*, Catena Mundi, Београд.
- Оцић, Часлав. (2022): *Национално њиџање, федерализам и рејонални дисџариџети: Јуославија 1945-1990*, Друштво за привредну историју, Београд.
- Петровић, Рајко. (2018): „Еволуција баскијског сепаратизма од 1959. до 2018. године“, *Годишњак Факултета безбедности*, 1 (2018), стр. 189–206.
- Петровић, Рајко. (2020): „Еволуција каталонског сецесионизма у пост-франкистичкој Шпанији“, *Култура њолиса*, 41 (2019), стр. 105–124.
- Петровић, Рајко. (2021): *Улога историјско-џолиџичког модела рејонализације Шпаније у сузџању сецесионизма у Каџалонији и Баскији*, Докторска дисертација, Факултет политичких наука Универзитета у Београду, Београд.
- Петровић, Рајко. (2022а): *Шпанија – сузџање сецесионизма*, Catena Mundi и Институт за европске студије, Београд.

- Петровић, Рајко. (2022δ): „Покушај отцепљења Каталоније 2017. године – лекције за Републику Српску“, *Политичка ревија*, 2 (2022), стр. 103–120.
- Петровић, Рајко. (2022в): „Насилна борба за стицање независности: баскијско-косовске паралеле“, *Војно дело*, 3 (2022), стр. 87–98.
- РТС. (2019): „Половина Срба словенског порекла, а сваки десети – Герман“, 02. маја 2019, <https://www.rts.rs/page/magazine/ci/story/501/zanimljivosti/3508064/polovina-srba-slovenskog-porekla-a-svaki-deseti-german.html>.
- Симић, Дејан. (2019): „Демократија у ери постсуверености“, *Гласник љрава*, 2 (2019), стр. 147–157.

YUGOSLAV-SPANISH PARALLELS: BETWEEN DELUSIONS AND REALITY

Summary: The subject of this research is an overview of the most significant similarities and differences between Spain and Yugoslavia as complex and multi-ethnic states, which are often used in domestic and foreign literature and in public discourse as two comparable cases. The goal of the research is to first point out the importance of a scientific approach to the phenomenon of Yugoslav-Spanish parallels, and then to explain, with the undeniable presence of certain similarities, the important differences that exist between the two countries. The results of the research showed that, despite the similarities, there are differences that significantly influenced the different socio-political developments of Spain and Yugoslavia throughout history and, ultimately, their different destinies. In the research, we used the historical method, the comparative method and the analysis method.

Key words: Yugoslavia, Spain, complex states, secessionism, multiculturalism, terrorism

PARALELOS YUGOSLAVO-ESPAÑOL: ENTRE ILUSIONES Y REALIDAD

Resumen: El tema de esta investigación es una descripción general de las similitudes y diferencias más significativas entre España y Yugoslavia como estados complejos y multiétnicos, que a menudo se utilizan en la literatura nacional y extranjera y en el discurso público como dos casos comparables. El objetivo de la investigación es, en primer lugar, señalar la importancia de un abordaje científico del fenómeno del paralelo yugoslavo-español, y luego explicar, con la innegable presencia de ciertas similitudes, las importantes diferencias que existen entre ambos países. Los resultados de la investigación mostraron que, a pesar de las similitudes, existen diferencias que influyeron significativamente en los diferentes desarrollos sociopolíticos de España y Yugoslavia a lo largo de la historia y, en última instancia, en sus diferentes destinos. En la investigación se utilizó el método histórico, el método comparativo y el método de análisis.

Palabras clave: Yugoslavia, España, estados complejos, secesionismo, multiculturalismo, terrorismo